

mazza. HERPEI a nyomtatvány egy Sepsiszentgyörgyön (a sepsi református egyházmegye könyvtárában) előkerült második példánya alapján ezt a leírást javítja, jelezve, hogy NÁDUDVARI prédikációja a 7^v levélen végződik s a 8 levélen ZILAHY SEBES ANDRÁSNAK, a Marosvásárhelyi Református Kollégium tanárának „*Laboriosae virtutis dulcis memoria*” címkezetű háromleveles latin epicediuma (egy levél bevezetés) kezdődik. A distichonokban írt vers aláírása: *Ita parentabat Andreas Zilahi, V. D. M.* — Utánanéztünk a múzeumi példánynak és az RMKT. I. 1751/a jelzet alatt található nyomtatvány mindenben megfelel HERPEI kiigazításának. A Könyvszemle ismertetője nem volt tehát pontos.

Mindezek, amiket itt előadtunk, teljes mértékben igazolják azt, amit HERPEI közleménye bevezetésében mond, hogy t. i. az 1711 előtti magyar nyomtatványok további számbavétele nem látszik eredménytelennek, ha tovább kutatunk nagykönyvtárainkban, ahol sokminden elkerülhette SZABÓ figyelmét; hasonlóképpen nem hiábavaló magánosok könyvtárainak átnézése ebből a szempontból, azután meg sok régi okirat nyújthat olyan útbaigazításokat, amelyek „ma már ismeretlen nyomtatványok lételére tartalmazznak bizonyítékot”.

HARSÁNYI ANDRÁS.

XVI. századbeli magyar nyomtatványok meghatározása. E kérdésről bővebben értekeztem a *Könyvgyűjtők Évkönyve 1919-re* című kiadványban, s hogy most újra visszatérek rá, annak oka az, hogy egy nyelvészeti, illetve helyesírástörténeti értekezésben oly megállapításokat találtam, amelyek régi magyar nyomtatványok meghatározásánál hasznosan igazíthatnak útba és vezethetnek helyes és biztos megállapításokhoz. Ez az értekezés VÉRTES O. ANDRÁS: „*Az U és V hangok jelöléstörténetéhez*” (A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai, 44. szám. Budapest, 1939.). A szerző pontosan tanulmányozván a XVI. századbeli nyomtatott magyar szövegekben az *u* és *v* hangok különféle jelöléseit, a következő eredményekre jut:

Az *u* hang jelei:

- a) szó elején: *u*, *v*, *w*, *sacralis* és nem *sacralis w* (*Wr*, *vrac*);
- b) szó belsejében és szó végén: *u* és *w* (*sacralis* és nem *sacralis w*: *yacchwne*, ApátWRac).

A *v* hang jelei:

- a) magánhanzó előtt a szó elején *u* (ualakit), *v* (vayha), *w* (o way);
- b) szó belsejében: *u* (*szilua*), *w* (*lowa*), *ü* (*kiüül*);

nem magánhangzó előtt:

szó elején: *w* (wrazslo),

szó és szótag végén: *u*, — *ue* (*Könue arus-Bibliopola*), — *uy*, *uij*, *vy*, *wy*, *wij* (*konuy*, *beuij*, *iwij*, *hiwységgel*, *hiwij* = vocat), — *w* (*hiw*), — *vw* (*bδvv*), *ú* (*heú* = calidus), — *v* (*nyelv*), — (*űb*), *ű*, *ű* (*Soltar könyvében*, *hyűlac*, *eűvagy* genetseg, *hiű* = fidelis, *hiű*, *hűűságos*, *Reűb penz*), — *uu* (*keduu*), — *uű* (*Keduű*).

Ezek a helyesírási sajátságok az egyes nyomtatványokban és nyomdákban következetesen fordulnak elő és annyira jellemzőek, hogy ezek alapján, VÉRTES értekezésének kalauzolása mellett eljuthatunk régi nyomtatványtöredékek korának, nyomdahelyének, nyomdászának a meghatározására. Kár, hogy a szerző adatokkal fukarkodik s inkább magyaráz: pedig nyelvtörténeti és helyesírástörténeti értekezésekben inkább az adatok sokasága a fontos, mert más szakember esetleg más következtetéseket olvas le az adatokról, mint a szerző.

VÉRTES értekezése figyelmeztet még arra, — ami e sorok írójának figyelmét helyesírástörténeti tanulmányában elkerülte, — hogy a kolozsvári nyomda, amely a *cs* hangot *cz*-vel és *ts*-vel írja, korábban, HOFFGREFF idejében ugyane hangot *ch*-val jelölte.

E kutatások helyesírástörténeti eredményei alapján szerző a következő könyvtörténeti megállapításokra jutott el: *Idari: Historia...* Nagy Sándornak... *hadakozasirul* (RMKT I. 362 sz.), nem Bártfán jelent meg (a XVI. század végén), — amint SZABÓ KÁROLY állította, hanem valószínűleg Debrecenben, LIPSAI PÁL nyomdájában, mert az *u* és *v* hangok jelölésének ma is szokásos módját a bártfai nyomda a XVI. században nem (sőt más nyomdák sem), egyedül a debreceni nyomda alkalmazta, LIPSAI PÁL idejében. Ugyanezen az alapon gondolja VÉRTES debreceni nyomtatványnak ILOSVAI PÉTER *Ptolemeus*-át (RMKT. I. 363 sz.). — BALASSA BÁLINT *Credulus és Juliá*-ját ERDÉLYI PÁL 1588—1589-ben Bártfán készült nyomtatványnak tartja. VÉRTES megállapítja, hogy e nyomtatvány helyesírása egyik XVI. századbéli bártfai nyomtatvány helyesírásával sem egyezik. A *Credulus és Juliá*-ban az *u* jele mindig *u*, a *v* jele mindig *v*, márpedig a VÉRTESTŐL feldolgozott több, mint száz XVI. századbéli nyomtatvány közül e jelölésmódot 1596-ig egy sem használja. Tehát e nyomtatvány csak 1596 után jelenhetett meg. FÉLEGYHÁZI TAMÁS *Új Testamentom-ának* (1586) egy hasonmás lapja, melyet CSÜRÖS FERENC közölt *A debreceni városi nyomda történeté*-ben, nem egyezik helyesírásában, (de még szövegében sem) az 1586-i, ismert kiadással; a hasonmás-szöveg, helyesírása alapján (*u* = *u*, *v* = *v*) csak 1596 után készülhetett. Az a kiadás, amelyből CSÜRÖS a hasonmás-t készítette, azonos lehet azzal a kiadással, amelyről SZENCZI MOLNÁR ALBERT levelezésében megemlékezik s

amely 1609 körül keletkezhetett. Ezt a példányt, amelynek egyik lapjáról a hasonmás készült, a debreceni kollégium, mint „*csonka duplum*“-ot, véletlenül értékesítette, de megvan rá a remény, hogy e példány előkerül. — BOGÁTI FAZEKAS MIKLÓSNak *Az nagi Szekender bekenek... ieles vitezi dolgairól*“ című nyomtatványának (RMKT. I. 290 sz.) megvolt egy példánya a bécsi Theresianum könyvtárában, de nyomtalanul eltűnt. SZABÓ KÁROLY, amikor a példányt felvette, debreceni nyomtatványként határozta meg s megjelenési idejéül 1597-et állapította meg. VÉRTES, a címfelvétel helyesírása alapján a nyomtatványt 1596 előttre datálja.

Amit VÉRTES a *sacralis* és nem *sacralis* (*Wr—vr*) helyesírásról mond, az kiinduló pontja a magyar helyesírástörténet egy a régi magyar nyomtatványok meghatározása szempontjából szintén fontos fejezetének: egyes főnevek nagy kezdőbetűs írása történetének (*Isten, Krisztus* szavakon kívül *Pápa, Prépost, Apát, Püspök, Pap* stb.). A főnevek nagy kezdőbetűs írása különböző nyomtatványokban igen változatos. Például *Debreceni [!] Ember Pál Garizim és Ébál*-ában (Kolozsvár. M. Tótfalusi Kis Miklós, 1702): *Uraknak URok, a'mi URunknál Istenünknel, Isten szerelmes Fiában, Pogányoknak, Sidó, az Isteni örök Elválasztásról és Megvetésről való tudományt, Anyaszentegyház, az Irás, Évangéliomi, A' Reformatio, Reformátor Luther Márton, Az Augustai Confessiának Irója, Melanchton, Urunk Tanítványi, a' Király, a' nagy Gazda, Isten Házának, Keresztyénségnek, Apostol, Magyar, Német stb.* — A *sacralis* helyesírás mellett volt tekintélyi, tekintélytisztelő helyesírás is: méltóságok, hatalmasságok, hatóságok rangjának, népek nevének nagy kezdőbetűs írása. S végül a XVIII. század végén egyes nyomtatványokban a főneveknek — német mintára — majdnem általános nagy kezdőbetűs írása.

A magyar könyvtörténet örömmel fogadná, ha a nyelvészek a helyesírástörténet e fejezetét tisztáznák. TRÓCSÁNYI ZOLTÁN.

Az athéni Akadémia „Görög Könyvészeté“ és a magyarországi nyomdák újjörög könyvei. Δημήτριος Προκόπιος, Γεώργιος Ζαβίρας, Παπαδόπουλος Βρετός, Κωνσταντίνος Σάθας és mások bio-gráfiai és könyvészeti elmunkálatai egyfelől kiindulópontul szolgáltak az újjörög irodalomtörténetíráshoz, másfelől alapot és indítást adtak újjörög bibliográfiai kutatásokhoz is. Ez utóbbiak nagybecsű terméke *Legrand* monumentális munkája: a „*Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par des grecs...*“, amely, — későbbi kötetekben kissé megváltozott címmel — az újjörög kori görög írók és tudósok görög és más nyelvű nyomtatványait sorolja fel. *Legrand* bibliográfiája 11 vaskos kötetben jelent meg 1885 és 1928 közt Párisban. A két utolsó kötetet *Pernot*, a Sorbonne tanára adta ki. Csaknem 3400 nyomtatványt tartalmaz a XV. század közepétől a XVIII. század végéig.